

بعد از حدود یک‌دهه تصدی دبیر‌خانه شورای عالی امنیت ملی توسط علی شمخانی، یک‌شنبه شب هفته جاری وی در توییتی پایان فعالیت خود در این شورا را اعلام کرد و در نهایت

جایش را به علی اکبر احمدیان، فرمانده اسبق نیروی دریایی سپاه داد و خود با حکم رهبر انقلاب به عنوان عضو حقیقی مجمع تشخیص مصلحت نظام منصوب شد.

شورای عالی امنیت ملی در دوره جدید چه ماموریت‌هایی دارد؟

اتاق فرماندهی کاهش شکاف اجتماعی

تغییر شمخانی که دوره پر حادثه‌ای را در شورای عالی امنیت ملی سپری کرده است بهانه خوبی را فراهم آورد تا مروری داشته باشیم بر سوابق این شورا و مهم‌ترین حوادثی که از

بدو تاسیس تاکنون تجربه کرده است. مرور عملکرد شورای عالی دفاع که بعد از جنگ به شورای عالی امنیت ملی تغییر نام داد، فضای خوبی را فراهم می‌آورد برای ارائه لیستی از

پیشنهاد‌های راهبردی به دبیر جدید این شورا تا با بهره‌بردن از این پیشنهادها فرصت خوبی برای جلوگیری و مدیریت بحران‌های احتمالی آتی به‌وجود آید.

ریشه تشکیل این شورا را باید در روزهای ابتدایی پیروزی انقلاب جست‌وجو کرد. در روزهایی که ارتش به دلیل فرار، استعفا یا دستگیری تعداد قابل توجهی از فرماندهان خود دچار هرج‌ومرج شده بود و به‌نوعی نظام خود را از دست داده بود، با تصویب دولت موقت شورای عالی دفاع جهت سازماندهی شرایط ارتش و ژاندارمری تشکیل شد. چند ماه بعد و در جریان تدوین قانون اساسی این شورا با همین نام در ذیل اصل ۱۱۰ (اختیارات و وظایف رهبری) قرار گرفت. وظایف این شورا در قانون اساسی مصوب ۱۳۵۸ محدود بود. به تصریح قانون این شورا صرفاً وظیفه داشت گزینه‌های فرماندهی نیروهای سه‌گانه و همچنین اعلان شرایط جنگ یا صلح را به رهبری پیشنهاد دهد. اما با شروع حمله عراق به خاک کشورمان وظایف و میزان اهمیت این شورا دگرگون می‌شود. ۲۰ روز پس از آغاز جنگ، امام خمینی آدره کلیه امور مربوط به جنگ و هماهنگی قوای مسلح را به این شورا می‌سپارد. تنظیم سیاست رسانه‌ای و تبلیغاتی جنگ و همچنین اداره سیاست خارجی کشور در مواردی که به جنگ مربوط می‌شد از وظایف جدید این شورا بود. این وظایف را می‌توان اولین مواردی از اختیارات این شورا دانست که به معنی تام آن جنبه نظامی نداشتند و پای این شورا را به مسائل سیاسی باز کرد. اولین مساله مهمی که شورا باید در مورد آن تصمیم می‌گرفت تعیین سیاست کلی دفاع در برابر صدام بود. بنی‌صدر به‌عنوان فرمانده کل قوا با مشاهده ضعف ارتش در مواجهه با ارتش عراق و نادیده گرفتن نقش سپاه و بسیج معتقد بود باید با واگذاری زمین به عراق زمان خرید. اما نمایندگان امام و فرماندهان سپاه پاسداران

آغاز و پایان شورای عالی دفاع

نظر دیگری داشتند و معتقد بودند که باید به هر قیمتی جلوی پیش‌روی عراق را گرفت. این نزاع با مخالفت امام با نظریه بنی‌صدر، به نوعی خاتمه یافت اما دودستگی در این شورا همچنان ادامه داشت و به نظر می‌رسید که بنی‌صدر تلاش داشت مقاصد خود را در خارج از این شورا پیش ببرد. آیت‌الله خامنه‌ای که به‌عنوان نماینده امام در شورا حضور داشتند معتقد بودند که این شورا در زمان بنی‌صدر «هیچ کاره بود» و بارها اتفاق می‌افتاد که «پس از ساعت‌ها بحث این شورا هیچ مصوبه‌ای نداشت»، اما با عزل بنی‌صدر از ریاست‌جمهوری در خرداد ۱۳۶۰ و انتقال فرماندهی کل قوا به امام ترکیب شورایک‌دست‌تر شد و نقش شورا جدی‌تر شد. البته نقش عملیاتی شورا در ادامه جنگ و به‌خصوص بعد از انتصاب هاشمی‌رفسنجانی به فرماندهی جنگ توسط امام کم‌رنگ‌تر شد و تا پایان جنگ بیشتر نقش ستادی پیدا کرد. در این مدت فعالیت شورا به‌محوریت رئیس‌جمهور شامل مواردی از جمله انتصاب فرماندهان نیروهای مسلح، سیاستگذاری تبلیغاتی جنگ و سیاست خارجی می‌شد. البته بعضی از تصمیمات مهم نیز همچنان توسط این شورا اتخاذ می‌شد. برخی از این موارد عبارتند از: تصمیم به اعزام نیرو به لبنان در سال ۱۳۶۱، تصمیم به ادامه جنگ تا تحقق کامل شروط ایران در سال ۱۳۶۲، تصمیم به مقابله به‌مثل با بمباران شهرها توسط صدام و بحث و تصمیم‌گیری حول قبول یا رد قطعنامه ۵۹۸ در سال‌های ۱۳۶۶ و ۱۳۶۷. با پایان جنگ وظایف این شورا به موارد اولیه خود بازگشت و در نهایت با اصلاح قانون اساسی این شورا منحل و وظایف آن به رهبری واگذار شد.

مهم‌ترین دستور کار شورا در دوره لاریجانی و جلیلی

چندروز پس از تنفیذ حکم ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد در ۳۰ مرداد ۸۴ با برگزاری مراسم تودیع روحانی و معارفه علی‌لاریجانی به‌عنوان دبیر جدید شورای عالی امنیت ملی، از این پس روحانی فقط نماینده رهبر انقلاب در شورا بود و لاریجانی علاوه‌بر داشتن نمایندگی ایشان مسئولیت دبیرخانه را نیز برعهده داشت که باید مذاکرات هسته‌ای را نیز هدایت می‌کرد، ضمن اینکه در این دوره با ارسال پرونده هسته‌ای ایران از شورای حکام به شورای امنیت گروه ۱+۵ شکل گرفت و فصل جدیدی در این پرونده رقم خورد. بمب‌گذاری‌های سلسله‌وار در اهواز و جنایات گروهک جنرال‌الله به فرماندهی عبدالملک ریگی مهم‌ترین چالش‌های شورای عالی امنیت ملی در دوره لاریجانی بودند. قتل مسافران جاده بهم و کشتار در تاسوکی حوادثی بودند که در همین دوره رخ دادند. اختلافات میان لاریجانی و احمدی‌نژاد در این زمان بالا گرفت تا جایی که سرانجام رئیس‌جمهور وقت با استعفا وی موافقت کرد و از مهر سال ۸۶ سعید جلیلی را-که سابقه حضور در وزارت خارجه هم داشت-به‌عنوان دبیر شورای عالی امنیت ملی منصوب کرد. در دوره جلیلی مذاکرات هسته‌ای ایران با گروه ۱+۵ آغاز شد و وی برای اولین‌بار در کنفرانس ژنو ۱ در ۲۹ تیرماه ۸۷ مقابل سلوانا و نمایندگان ۶ کشور قرار گرفت. جلیلی پس از انتخابات ریاست‌جمهوری ۸۸ همچنان با نظر موافق احمدی‌نژاد مسئولیت دبیرخانه شورا را برعهده داشت. مهم‌ترین موضوع در این مقطع، طرح توافق با حضور برزیل و ترکیه بود که محور آن

هم خود احمدی‌نژاد بود و البته در نهایت منجر به نتیجه نشد. انفجار در حرم امام خمینی(ره)، حملات انتحاری جنرال‌الله به مسجد شیعیان زاهدان و همایشی در پیشین که منجر به شهادت ۳۰ نفر از جمله سردار نورعلی شوشتری، جانشین فرمانده نیروی زمینی سپاه شد، انفجار در مسجد جامع زاهدان و همچنین دستگیری عبدالملک‌ریگی رهبر گروه تروریستی جنرال‌الله از جمله مهم‌ترین وقایع دوره دبیری سعید جلیلی در شورای عالی امنیت ملی بوده‌اند. دیگر ماجرای مهمی که در دوره سعید جلیلی دامن کشور را گرفته بود مربوط می‌شد به ترور زنجیره‌ای دانشمندان هسته‌ای ایران، تروری که برخی منتقدان ریشه آن را در بی‌میلاتی شورای عالی امنیت ملی جست‌وجو کرده‌وا اجازه‌مصاحبه بازرسان آژانس با دانشمندان هسته‌ای را علت آن توصیف می‌کردند. به‌هر حال با وجود روابط نزدیک احمدی‌نژاد و جلیلی در ابتدای مسئولیت جلیلی، به‌تدریج با تغییر رویکرد احمدی‌نژاد، جایگاه دبیر شورا تا حدی تضعیف شد. تا زمان انتخابات یازدهمین دوره ریاست‌جمهوری رسید و سعید جلیلی در این دوره به فکر امتحان کردن شانس خود در رسیدن به ریاست دولت یازدهم افتاد. مناظرات و بحث‌های انتخاباتی این دوره که به‌شدکی به رقابت میان روحانی و جلیلی بر سر نحوه اداره مذاکرات هسته‌ای تبدیل شده بود تقریباً همه را مطمئن کرد که با انتخاب روحانی به‌عنوان رئیس‌جمهور، جلیلی آینده‌ای در دبیرخانه ندارد.

پیشنهادهایی برای دبیر شورای عالی امنیت ملی

نیروی انتظامی بوده است.

۳ حرکت فوری به‌سمت کاهش دوقطبی‌های مضرا اجتماعی

اختلاف سلابرق در هر جامعه‌ای علی‌رغم آنکه ظرفیتی برای هم‌فکری جامع حول مسائل محسوب می‌شود این تهدید را نیز در پی دارد که مبادا از دل آن تفرقه و تنش حاصل شود. نهادهای امنیتی در چنین مواقعی اگر با کوچک‌ترین اختلاف‌نظری برخورد سخت نشان دهند نه تنها کمکی به حل مساله نکرده بلکه شدت نزاع را زیاد کرده و دامنه آن را گسترش می‌دهند. توصیه به عدم افراط البته به این معنی نیست که نهادهای امنیتی از خود سلب مسئولیت کرده و با رویکردی انفعالی نظاره‌گر حوادث باشند، اما این توقع وجود دارد که با کوچک‌ترین التهابی سریعاً رویکردهای رادیکال و سخت‌سلبی تجویز نشده و راهبردهای جامع‌نگری که به دوقطبی‌ها دامن زد نیز در دستور کار قرار گیرد.

شاید بتوان اولین گام در حرکت به‌سمت کاهش دوقطبی‌های اجتماعی را جلوگیری از اقدامات تنش‌زا توصیف کرد. اقداماتی که اگرچه صرفاً سلبی محسوب شده اما زمینه‌رابرای اقدامات ایجابی فراهم می‌آورد. اقدامات ایجابی که فراهم آوردن فضای گفت‌وگو و بسترهای قانونی اعتراض نمونه‌هایی از آن محسوب می‌شود.

۴ اولویت تان تقویت امنیت مردم پایه باشد

شاید بشود اصل تغییر و تحول در یک‌ساختار را به‌طور کلی مثبت و امیدوارکننده ارزیابی کرد، اما همین تحول اگر محدود به تغییر اشخاص شود صرفاً در همان مرحله باقی‌ماند، در بلندمدت می‌تواند عکس آنچه انتظار می‌رفت عمل کند. حالا درباره تغییر دبیر شورای عالی امنیت ملی هم همین نگرانی وجود دارد. یکی از روشن‌ترین مورد نگرانی هم باور شخصی دبیر نسبت به مسائل اساسی مرتبط با وظایف این شورای عالی است. نمونه آن، میزان تفاوت نوع نگاه مجموعه شورای عالی امنیت ملی در دوره پیش‌رو نسبت به امنیت مردم‌پایه در مقایسه با دوره پیشین است. ابتدایی‌ترین مورد مرتبط با آن را می‌توان در لزوم تقویت این‌نگاه دانست که شورایی با این شرح وظایف و اختیارات، به‌سمت تعمیق فهم از پایین به بالا بودن مفهوم امنیت در دستگاه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور حرکت کند.

با پیروزی حسن روحانی در انتخابات ریاست‌جمهوری علی شمخانی که سلباقه هشت‌سال تصدی وزارت دفاع، فرماندهی نیروی زمینی سپاه و فرماندهی مشترک نیروی دریایی ارتش و سپاه را در کارنامه دارد، به‌عنوان دبیر شورای عالی امنیت ملی انتخاب شد. اعتماد روحانی به محمدجواد ظریف باعث شد در دولت وی پرونده هسته‌ای به‌عنوان مهم‌ترین دستور کار شورای عالی امنیت ملی از این شورا خارج شده و به وزارت خارجه منتقل نشود. این امر اما باعث نشد جایگاه مهم این شورا در ساختار تصمیم‌گیری کشور کم‌رنگ شود. التهابات خیابانی در سال‌های ۹۶، ۹۸ و ۱۴۰۱ سبب شد تمرکز فکری شورا عالی امنیت ملی به‌جای مسائل مربوط به سیاست خارجی درگیر مدیریت فضای داخل شود. فضایی که به‌ویژه با ماجرای ترور شهید سلیمانی، ترور شهید فخری‌زاده و ماجرای انهدام هواپیمای اوکراینی دچار پیچیدگی‌های زیادی شد و پیامدهای آن باعث شد شیوه مدیریت بحران شوروی عالی امنیت ملی تا حد زیادی مورد انتقاد قرار گیرد. سکوت سه‌روزه در قبال ماجرای شلیک موشک به‌سمت هواپیمای اوکراینی مهم‌ترین اقدامی بود که برخی آن را به سوءعملکرد شورای عالی امنیت ملی تعبیر کردند و ماجرای جاسوسی

دوران پرتلاطم دبیری علی شمخانی

علیرضا اکبری که سابقه فعالیت در وزارت دفاع را نیز داشته و برخی او را چهره نزدیک به شمخانی می‌دانستند، باعث شد پیکان انتقاد‌های با شدت بیشتری شمخانی را نشانه رود. فارغ از این انتقادها اما سوابق شمخانی در حوزه دیپلماسی منطقه‌ای دستاوردهای خوبی به‌همراه آورد. سپردن مسئولیت مذاکره با عربستان به شمخانی به‌عنوان فردی که سابقه دریافت عالی‌ترین نشان دولتی این کشور را در کارنامه دارد، موجب شد مسیر توافق بین تهران و ریاض هموارتر شود و دوطرف با سرعت بیشتری به یکدیگر نزدیک شوند. در ادامه توافق با عربستان و استفاده از جایگاه مقبول شمخانی در منطقه باعث شد سایر کشورهای عربی منطقه نیز یک‌به‌یک از شدت تنش‌ها کاسته و به‌سمت توافق با تهران سوق پیدا کنند. در نهایت شمخانی بعد از تقریباً ۱۰ سال تصدی دبیرخانه شورای عالی امنیت ملی که دو سال آن در دوره دولت سیزدهم و ریاست‌جمهوری سیدابراهیم رئیسی بود جای خود را به علی اکبر احمدیان رئیس اسبق ستاد مشترک سپاه پاسداران داد و خود به‌عنوان مشاور رهبر انقلاب روانه مجمع تشخیص مصلحت نظام شد، فردی که پیش از این نیز یک‌بار دیگر در فرماندهی نیروی دریایی سپاه جایگزین شمخانی شده بود.

اجتماعی شده است. سازوکارهایی که بی‌توجهی به آن شرایطی را به‌وجود آورده که کوچک‌ترین تجمع‌های صنفی هم با سوءاستفاده جریان‌ات ضدایرانی، رنگ‌بویی امنیتی به‌خود می‌گیرد و راه مطالبه را هم به انستاد می‌کشاند. مساله‌ای که شورای عالی امنیت ملی هم قدرت تعیین‌تکلیف‌آن را دارد و هم اختیارات کافی برای تسریع روند به نتیجه رسیدنش از سوی دولت.

۹ مدیریت فضای مجازی را به ریل عقلانیت برگردانید

وضعیت مدیریت فضای مجازی درحال حاضر به‌قدری برای همه با هر طرز فکری روشن است که حرف جدیدی باقی‌نمانده که در این چندماه درباره‌اش مطرح نشده باشد. اوضاع به‌قدری بد است که کسی مسئولیت محدودیت‌های گسترده اعمال شده بر اینترنت را گردن می‌گیرد، نه کسی برای مردم توضیح می‌دهد اوضاع کی درست خواهد شد. هر حرفی در این‌باره زده شود تکراری است، فقط می‌توان گفت شاید شورای عالی امنیت ملی با حدود اختیارات و وظایفی که دارد، بتواند از پس این گره اساسی به‌وجودآمده در زندگی مردم که رابطه مستقیمی هم با رضایت عمومی جامعه از حاکمیت دارد، بر بیاید.

۱۰ «گروه‌های مرجع اجتماع، را با تقویت حوزه عمومی احیا کنید

تقریباً ۹ ماه تا انتخابات مجلس سیزدهم باقی‌مانده و احزاب و جریان‌ات سیاسی اصولگرا و اصلاح‌طلب در حال برگزاری جلسات هماهنگی و برنامه‌ریزی برای حضور در آن هستند اما احتمالاً چیزی از هر مساله دیگری درباره انتخابات پیش‌رو پرتنگ به‌نظر می‌رسد، نه کیفیت حضور احزاب و جریان‌ات سیاسی بلکه میزان مشارکت مردم در آن است. مساله‌ای که اگر در همین باقی‌مانده تا اسفندماه برای آن فکری نشود، احتمالاً شاهد بی‌توجهی قابل‌بیش‌بینی مردم نسبت به ظرفیت گروه‌های مرجع اجتماعی مثل احزاب سیاسی در جریان انتخابات مجلس خواهیم بود. گروه‌هایی که جلب اعتماد مردم برای حضور پای صندوق رأی و انتخاب آنها می‌تواند برگ‌برنده‌شان باشد تا از طریق آن بتوانند برخی سیاست‌های غلط را اصلاح و برخی سیاست‌های نیازمند بازبینی را دستخوش تحول کنند. شاید الان برای تجویز راه‌حل‌های بلندمدت دیر باشد ولی در کوتاه‌مدت می‌توان با اقداماتی که مردم را برای حضور در انتخابات مشتاق کند گروه‌های مرجع اجتماعی را هم احیا کرد. اتفاقی که به‌خودی‌خود، بازار اقدامات ضدملی جریان‌ات ویرانی‌طلب خارج از کشور را هم از رونق خواهد انداخت.

سیاست